

ADANA ARAP ALEVİLERİNDE CENAZE RİTÜELLERİNDEKİ DÖNÜŞÜM: DAHA AZ MASRAFLI, DAHA AZ KÜLFET*

Transformation of Funeral Rituals in Arab Alawites of Adana: Less Costly, Less Tiring

Volkan ERTİT**

Öz

Bu çalışma Adana bölgesinde yaşayan Arap Alevilerinin cenaze ritüellerindeki değişimi betimleyip analiz etmek amacı ile kaleme alınmıştır. Çalışma, ölümle ortaya çıkan tören, ritüel, ayin ve benzeri olguları yapısal-işlevselci yaklaşımla değerlendirmektedir. Yani ölüm olayı ile gerçekleşen toplumsal organizasyonların yapının devamı için sahip oldukları işlevler üzerinden bir tartışma yürütülmüştür. Nitel araştırma yöntemine uygun olarak desenlenmiş çalışmada tematik analiz yöntemi kullanılmıştır. Alan araştırmaları üç farklı zamanda Adana'nın merkez Yüreğir ilçesinin Yamaçlı (10 katılımcı) ve Haydaroğlu (5 katılımcı) mahallelerinde yapılmıştır. Veriler araştırmacının grup üyesi olması sebebi ile daha önce katıldığı cenazelere dair kendi gözlemleri, yarı-yapılandırılmış soru formu aracılığı ile yüz yüze gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler ve odak grup görüşmeleri ile toplanmıştır. Görüşmeler sonucu elde edilen veriler ve literatür taramasıyla ortaya çıkan fişlemelerin oluşturduğu dosyalar tematik analize tabi tutulmadan önce nitel veri analiz programı olan MAXQDA'ya aktarılmıştır. Metinler 44 kod altında kümelendirilmiş ve şu temalar altında bir araya getirilmişlerdir: “kefen”, “ölüm anı”, “ölümün duyurulması”, “ölünün yıkanması”, “hımlen (ölüm yemeği)”, “ağtılar ve şarkılar”, “7'si”, “yas süreci”, “halk inançları” ve “diğer değişimler”. Alan araştırması sonucunda bulguların işaret ettiği şey, cenaze ritüellerinin toplumun bütünlüğünü sürdürmede yaptığı katkının, yani işlevinin, Arap Aleviler özelinde azalmış olduğudur. Bahsi geçen temel başlıklar etrafında ortaya çıkan tören, ritüel, ayin ve davranış kalıplarında topluluğun geçmişte yaptığı uygulamaların ya tamamen ortadan kalktığı ya da daha az zahmetli/yorucu hâle geldiği not edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Alevileri, Cenaze ritüelleri, Ölü gömme adetleri, Adana.

Abstract

The present study aims to describe and analyze the change in the funeral rituals of Arab Alawites. The study takes a structural-functional approach to assessing ceremonies, rituals, and other death-related phenomena. In other words, a discussion was held based on the functions attributed to death-related social organizations for the continuation of the structure. This study, which was designed in accordance with the qualitative research method, has a phenomenological approach. Field surveys were carried out in Yamaçlı (10) and Haydaroğlu (5) neighbourhoods of Yüreğir district in Central Adana at three different times. Due to the fact that the researcher is part of the study group, the data were collected through the researcher's own observations at previous funerals, in-depth interviews conducted face-to-face through a semi-structured form and focus group discussions. The files generated through the tagging that resulted from the literature review as well as the information gathered during the interviews were transferred to MAXQDA, a qualitative data analysis application, before being subjected to descriptive analysis. The texts were tagged under 44 codes and gathered under the following main topics: “shroud”, “the point of death”, “announcing the death”, “bathing the

* Geliş Tarihi: 20.09.2021, Kabul Tarihi: 29.10.2021. DOI: 10.34189/hbv.101.008

Bu makale 22-24 Ekim 2020 tarihinde Aksaray Üniversitesi ve Ankara İlahiyat Fakültesi tarafından düzenlenen II. Din Sosyolojisi Sempozyumu'nda “Nusayirlerde Dönüşen Ölüm ve Defin Adetleri” başlığı altında sunulan tebliğin ilaveli ve düzeltilmiş şeklidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, E-posta: volkanertit@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6114-2606

deceased”, “Hımlen “, “laments and songs”, “the 7th day after the death”, “the mourning process”, “folk beliefs” and “other changes”. The findings obtained as a result of the field study indicate that the contribution of funeral rituals in maintaining the whole of society, that is, its function, has regressed among Arab Alawites. In the ceremony, ritual, rite and behaviour patterns that emerged around the aforementioned main topics, it was noted that the practices adopted by the community in the past have either disappeared completely or were made less troublesome/tiring.

Keywords: Arab Alawites, Funeral rituals, Burial customs, Adana.

Giriş

Etno-dinsel bir topluluk olan Arap Aleviler¹, Levant’a (Doğu Akdeniz) yayılan bir coğrafyada yüzyıllardır yaşamaktadırlar. Anadolu’da ise güneyde yer alan Hatay, Adana ve Mersin şehirlerinde kümelenmişlerdir. Sır temelli örgütlenmelerinden dolayı tarih boyunca yalıtılmış coğrafyalarda inançlarını dış etkilerden koruyarak yaşamaya çalışmışlardır. Ancak özellikle 1980’lerden sonra kente yaşanan göç ve kentlerin kırsal alanları içine alacak şekilde büyümesi Arap Alevilerinin gelenek ve göreneklerinin de dönüşmesine sebep olmuştur. Bu çalışma ise Adana bölgesinde yaşayan Arap Alevilerinin cenaze ile ilgili inanç temelli geleneklerindeki değişimi betimleyip analiz etmek amacı ile kaleme alınmıştır.

Çalışmayı gerçekleştirmemin sebebi 4 Kasım 2019 yılında kaybettiğim anneannemin cenazesindeki deneyimlerim ve gözlemlerimdi. Anneannem Arap Alevisi olduğu için, cenazesi de Arap Alevilerinin geleneklerine ve inançlarına uygun şekilde gerçekleştirilmiştir. Cenaze sahibi olarak, cenazenin defnedilmesinden cenazenin 7’sine kadar geçen sürede Adana’da kalmış ve birebir cenaze ritüellerini gözlemlene ve uygun vakitlerde not etme olanağım olmuştur. Cenazenin 7’si tamamlanıp Adana’dan ayrılırken Arap Alevilerinde² cenaze ritüellerinin geçmişten bugüne nasıl farklılaştığını ve bu farklılaşmanın olası sebeplerini anlamaya yönelik alan çalışması yapmak istediğimi fark ettim. Bu metin, bir hafta kadar süren bir “cenaze organizasyonu”nun sonunda notlarıma yansıyan dönüşümlerin ve bu dönüşümlerin üç farklı zamanda gerçekleştirilen alan çalışmaları ile daha sistematik ve detaylı şekilde betimlenmesinin okuyucuya aktarılabilmesi için yazılmıştır.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır: Teori, yöntem, sınırlılıklar, bulgular ve sonuç. Teori bölümünde ölüm sonrası uygulamaların/ritüellerin toplumsal işlevleri ve ölüm olgusunun neden din sosyolojisinin çalışma alanlarından biri olduğu ilgili literatür ışığında tartışılacaktır. Yöntem bölümünde çalışmanın üstüne kurulu olduğu desen ve verilerin toplanma süreci ayrıntılandırılacaktır. Sınırlılıklar bölümünde ise daha iyi bir alan çalışmasının ve paralel olarak daha iyi bir metnin ortaya çık(a)

1 Bu metin ilk oluşturulurken Nusayri ile Arap Alevisi kavramları birbirinin yerine kullanılıyordu. Ancak alan çalışmasında Arap Alevileri kendilerini Nusayri olarak görmediklerini ve kendilerini tanımlarken Nusayri kelimesini kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Bu sebeple hem başlıkta hem de metin içinde Nusayri kelimesi kullanılmamıştır.

2 Suriye ve Lübnan’da da topluluk halinde bulunan Arap Alevileri Türkiye’de özellikle Hatay, Adana ve Mersin şehirlerinde kümelenmişlerdir. Bu metin tarihsel/teolojik bir tartışma yapmadığı için, Arap Alevilerinin tarihsel sürecini ve inanç esaslarını merak eden okuyucular şu kaynaklara bakabilirler: Keser, 2008, 2013; Procházka ve Procházka, 2010; Türk, 2013, Tozlu ve Ürkmez, 2017.

mamasına neden olan dinamiklerden öne çıkanları okuyucuya sunulacaktır. Bulgular bölümü Arap Alevilerinin ölüm etrafında gelişen ritüellerindeki dönüşümün ve bu dönüşümün ardındaki -muhtemel- sebeplerin betimlenip analiz edilmesine ayrılmıştır. Metnin son bölümü ise teori bölümünde ifade edilenlerle bulguların bir araya getirilmesi ile yapılacak tartışmaya ayrılmıştır.

1. Teori

Bu metin, bireyin yaşamındaki “geçiş dönemleri”nden³ olan ölümü, bireysel değil toplumsal bir olgu olarak ele alacaktır. Ölümün toplumsal biçimlerinin çözümlemesi yapılırken daha çok ölüm ve definle gelen davranış kalıpları, törenler, ritüeller ve ayinler dikkate alınır (Sağır, 2017, 153). Bununla birlikte, bireyin ölmesinin yakınları için yaratacağı yoksunluk süreci de (Burcu – Akalın, 2008, 31) bu çözümlemenin parçasıdır. Yoksunluk sürecinin başlaması ile ortaya çıkan toplumsal örüntüler, ölümün kültürel bir olgu olarak toplulukların yaşamında yer etmesine sebep olur. Bu nedenledir ki, ölüm, toplumların belleği olarak, yüzyılların birikiminin törenler, dinsel merasimler ve pek çok farklı ritüel ile ortaya çıkmasına vesile olur (Göde – Türkan, 2015; Parıltı – Ahmet, 2018).

Malinowski’ye (1948-2020, 45-46) göre bireyler yaşamlarını ölümün gölgesinde ve ondan korkarak sürdürürler. Bu noktada cenaze törenleri de bireylerin korkularını yenmeye ve ruhun gelecekte bir yaşamının olacağı inancının pekişmesine yardımcı olur. Böylelikle “ölümden sonra bir yaşamın olduğu fikri” inanç olarak yaygınlık kazanır. “Ruhun göçmesi”, “sonsuz yaşama geçilmesi”, “ruhun sürekliliği” ve benzeri ifadeler bireyin “ölünce yok olacağı” fikrinden uzaklaşmasına yardımcı olur (Güneş, 2019, 84). Ölümün bir son olarak kabul edilmemesi ve ruhun sonsuz bir yaşama giriş yapıyor olması inancı, ölümle ilgili farklı amaçlar doğrultusunda ortaya çıkan uygulamaların toplumların yaşamını şekillendirmesine sebep olur (Meriç, 2018, 71; Kılıç, 2019, 164). Ölen kişinin geride kalanlara zarar vermesini önlemek, diğer dünyaya geçişini kolaylaştırmak ve gittiği yerde daha rahat etmesini sağlamak uygulamaların ardındaki sık karşılaşılan sebeplerdir (Örnek, 1977, 207). Örneğin Asurlularda ölen kişinin ölüler diyarına yolculuğunun rahat geçmesi ve ruh olarak sürdüreceği yeni yaşamında huzursuz olmaması için cenaze ritüellerine büyük önem verilirdi. Cesedin yağlanması, örtülmesi, yas tutma töreni için yemek verilmesi Eski, Orta ve Yeni Asur dönemlerinde gerçekleştirilmiştir (Mandacı, 2020, 75). Asurlular gibi diğer Mezopotamya toplumlarında da ölen kişinin ölüler diyarına huzursuz şekilde girmemesi ve ölüm iblisinin canlılar arasında dolaşmaması için kapsamlı cenaze törenleri düzenlenirdi (a.g.e, 75). Benzer şekilde Hindistan’da ölen kişinin yakınları, cenazenin kendileriyle temas kurmasından korunmak için kişi ölmeden önce onunla teskin konuşması yaparlardı ve cenazeye sunular takdim ederlerdi (Kutlutürk, 2016, 180).

3 “Geçiş dönemleri/törenleri” kavramı Arnold van Gennep tarafından bireylerin yaşamında bir dönemden başka bir döneme törenlerle geçilen anların olduğunu ifade etmek için 1909 yılında ortaya atılmıştır. Doğum, evlilik ve ölüm bunların başlıcalarıdır. Van Gennep’e (1960) göre özellikle geleneksel toplumlarda geçiş dönemleri toplumsal hayatın işleyişinde önemli rol oynamaktadır.

Teolojik olarak ölüm sonrası uygulamaların amacı “genelde insanın yeni durumunu [...] kutsamak, aynı zamanda da onu, ‘geçiş’ sırasında yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumak” (Yeşil, 2014, 118) olsa da sosyoloji -özelde antropoloji- disiplini için ölümün anlamı bireyin yaşamının son bulması ve onun yeni durumunun kutsanmasından çok daha fazlasıdır. “Ölüm, bireyci-biyolojik tanımlamanın ya da tartışmanın ötesinde sosyal görünüm taşıyan ve sosyal algılanmayla şekillenen bir olgudur.” (Burcu – Akalın, 2008, 30). Görünenin ardındaki görünmeyeni araştırmak isteyen sosyolog, ölümü toplumun kendini yeniden üretmesine vesile olan ve toplumsal bağları güçlendiren bir olgu olarak da kabul eder (Sağır, 2013, 126). Ölüm sadece bağları güçlendiren bir işlev görmez aynı zamanda yarattığı pratik kültürel unsurlarla toplumların kimlik oluşturmalarına da yardımcı olur. Uzmanlaştığı alanlardan biri “ölüm sosyolojisi” olan Adem Sağır (a.g.e.), ölümün bu kolektif kimlikle olan ilişkisinin iki tarafı olduğunu belirtiyor: “Bunlardan ilki, öncesi ve sonrasıyla ölümün toplumsal organizasyonlardaki toplumsallaşma biçimlerinin yansıdığı kimliklerdir. [...] Diğeri ise ölümün, mekân organizasyonuyla bir kimlik yansıtma süreci olmasıdır ki bu durum kendisini mezarlık ve onun etrafında gelişen kültürel kalıplar ile somutlaştırır.”

Buraya kadar ifade edilenlerden yola çıkarak bu metnin ölüm olgusuna “yapısal-işlevselci” şekilde yaklaştığı söylenmelidir. Nasıl ki sağlıklı bir organizma için biyolojik sistemler kendi içinde uyumlu şekilde çalışmalı ise aynı şekilde düzeni olan bir toplum için de toplumsal kurumlar arasında uyum olması gerekmektedir. Toplumsal düzenin inşası ile ilgilenen yapısal-işlevselcilikte “bir kurumun işlevi, içinde yer aldığı yapılar sisteminin bütününe işleyişine yaptığı katkı açısından ele alınır.” (Özbudun vd, 2014, 124). Sağır (2017, 113) bu yaklaşımı “parçaların, toplumsal ve kültürel sistem içerisinde yerine getirdiği işlevlerin çözümlenmesi” şeklinde tanımlar. Bu yaklaşımda ölümün sosyal bütünleşmenin ve yapının sürdürülmesinde temel işlevlere sahip olduğu kabul edilir. Bu sebeple cenaze sahiplerinin bozulan ruh durumlarını ve ölen kişinin yarattığı yoksunluk durumuyla yara alan toplumsal ilişkileri daha iyi hale getirmek için birçok tören/ritüel düzenlenir.

Törenlerde topluluk üyelerinin bir araya gelmesi ve toplumsal dayanışmayı artıracak uygulamaların ortaya çıkması tesadüf olarak görünmemektedir. Törenler sosyal bütünleşmenin sağlanmasına ve toplumsal yapının kendisini yeniden üretmesine yardımcı olurlar. Sağır’ın (2016, 278) ifadesi ile törenler, dinsel ve büyüsel uygulama pratikleriyle toplumsal rollerin ortak bir paydada bütünleştiği alanlar yaratırlar. Böylelikle topluluk kendine özgü kimliğini bileşenlerine yeniden hatırlatırken “diğerleri”nden farkını da pekiştirmiş olur. Mezarlık ziyaretleri, yemek kültürü, yas süreci, 7’si yemeği, ağıt kültürü ve benzeri ritüel ya da süreçler sahip oldukları işlevler ile yapının “yarasını sarma”sına ve devamlılığın sağlanmasına yardımcı olurlar. Bu sebeple yapısal-işlevselci yaklaşımda ölüm etrafında şekillenen ritüellerin aslında toplumsal bağın sürdürülmesinde sahip oldukları işlevlerin anlaşılmasına odaklanılır.

Bu noktada vurgulanmalıdır ki yapısal-işlevselci yaklaşıma göre ölümün, her zaman yapının korunmasına yönelik olumlu bir işlevi olmayabilir (Burcu – Akalın, 2008). Ölüm bir tehdit unsuru olarak toplumsal yaşamın akışını kesintiye uğratacağı gibi sosyal yaşamın dengesini de sarsma gücüne sahiptir (Güneş, 2019, 87-88). Malinowski'ye (1948-2020, 50) göre bu noktada din -daha geniş ifade ile doğaüstü güçler- insanı ölüme ve çürümeye teslim olmaktan kurtarır. Hâlen yaşayanlarla ölen kişi arasında bir bağın kurulmasına yardımcı olacak ritüellerin ortaya çıkması ile karşılaşılır (Güneş, 2019, 87-88).

Söz konusu ölüm ile ilgili ritüeller olduğunda, insan topluluklarının kendilerine özgü gelenekleriyle yeryüzünün hemen her noktasında karşılaşabilmektedir. Arap Alevileri için cenazeler, aynen düğünler gibi büyük bir toplumsal “organizasyon”dur. Ancak geçmişten bugüne bu kapsamlı organizasyon da farklı toplumsal dinamikler sebebiyle dönüşüme uğramaktadır. Bu metin ise ölüm olgusunun etrafında deneyimlenen ve topluluğun devamı için işlev üstlenen bu ritüellerin Arap Alevilerinde geçirdiği farklılaşma üzerine yoğunlaşmaktadır.

2. Yöntem

Nitel araştırma yaklaşımına uygun olarak desenlenmiş bu çalışmada tematik analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu analiz yönteminde verideki ana temalar belirlenerek analiz edilirler. Braun ve Clarke (2019, 879) temaların iki şekilde tespit edilebileceğini belirtmişlerdir: “tümevarımsal” veya “tumdengelimsel”. Belirtilmelidir ki, bu çalışmada tek bir yöntemle bağlı kalınmamış; zaman zaman verilerle güçlü bağlantısı olan temalar kendisini araştırmacıya verilerin içinden göstermiş (tümevarımsal), zaman zaman da araştırmacının “alana dair kuramsal [ve] analitik ilgisinden” (Braun – Clarke, 2019, 879) dolayı bazı temalara odaklanılmıştır (tumdengelimsel). Çalışmada, verilerin geneline ilişkin tüm ayrıntıları ortaya koyan bir betimleme yapmaktan çok bazı temel temalara dair ayrıntılı bir analiz ortaya konulmaya çalışılmıştır. Braun ve Clarke'ın (2019, 883) altı maddede özetlediği tematik analizin basamakları bu çalışma için de yol gösterici olmuştur: 1. Araştırmacının verileri deşifre ederek tekrar tekrar okuması, 2. Verilerin sistematik şekilde kodlanması, 3. Kodların potansiyel temalar altında bir araya getirilmesi, 4. Temaların veri ile uyumunun gözden geçirilerek tematik harita oluşturulması, 5. Temaların sadeleştirilmesi ve daha kimlikli hale getirilmeleri, 6. Doğrudan alıntılarla temaların okuyucuya aktarılması ve raporlaştırılması.

Verilerin nasıl toplandığına dair detaylı açıklamaya geçmeden önce vurgulanmalı ki, bu çalışma Arap Alevilerinin ölü gömme adetlerini baştan sona tüm detayları ile anlatmak için kaleme alınmamıştır. Genellikle başlığında “ölü gömme adetleri” ya da “cenaze ritüelleri” olan çalışmalarda topluluğun ölüm olgusu etrafındaki gerçekleştirdiği tüm uygulama etrafıca okuyucuya sunulmaktadır (Civelek, 2007; Yiğitpaşa, 2010; Güleç – Türker, 2012; Çakır, 2014). Bu çalışma ise tüm uygulamalarla değil, geçmişten günümüze farklılaşan inanç/ritüel/gelenek ve görenekler üzerinde durmaktadır. Bu sebeple araştırma için toplanan verilerin bu amaçla toplandığının vurgulanması gerekmektedir.

Konuyla ilgili olarak daha önceki çalışmalara ulaşmak için YÖK TEZ, DergiPark ve Google Akademik üzerinden “Arap Alevi”, “Nusayrı”, “cenaze ritüelleri”, “ölü gömme adetleri” ve bu kelime gruplarının İngilizceleri farklı kombinasyonlar ile taranmıştır. Ancak vurgulanmalıdır ki hem internet üzerinden yapılan literatür taramasında hem de Arap Alevilikle ilgili kitaplarda sadece cenaze ritüellerindeki dönüşüme dair bir metne rastlanmamıştır. Bu sebeple literatür taraması daha çok farklı etnik-dinî toplulukların cenaze ritüellerini anlama ve “ölüm”e dair teorik tartışmaları öğrenebilmek için gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada veriler üç farklı zamanda Adana'nın merkez Yüreğir ilçesinin Yamaçlı ve Haydaroğlu mahallelerinde toplanmıştır. Bu iki mahallenin özelliği Adana'da Arap Alevilerinin homojen olarak yaşadığı bölgeler olmalarıdır. Birinci veri toplama süreci 2020 yılının mayıs ayında, ikinci ve üçüncü veri toplama süreci ise sırasıyla 2021 yılının haziran ve eylül aylarında gerçekleştirilmiştir. Veriler araştırmacının grup üyesi olması sebebi ile daha önce katılmış olunan cenazelere dair gözlemlerden, yarı-yapılandırılmış soru formu aracılığı ile yüz yüze gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerden ve odak grup görüşmelerinden toplanmıştır. Katılımcıların “geçmiş” ve bugün arasında kıyaslama yapabilmeleri için yaşlarının 50'nin üstünde olmasına dikkat edilmiştir. Yaşı 50'nin üzerinde⁴ -ve biri de mezarlıkta ölü yıkayıcısı olarak çalışan- 15 kişi ile kişisel bağlantılar sayesinde görüşülmüştür. Katılımcılar K1, K2, K3... şeklinde adlandırılırken, görüşmeler esnasında zikrettikleri özel isimler başka isimlerle değiştirilmiştir. Görüşmeler için Arap Alevilerinin din önderleri sayılan Şihlardan ikisi ile görüşülmek istenmiş ancak hocalardan biri görüşmek istemediğini belirtmiştir; diğeri ise hem ses kaydı alınmasını hem de not alınmasını istememiştir.⁵ Bununla beraber araştırmacı olarak benim özellikle Yamaçlı ve Haydaroğlu'nda çocukluğumu ve ilk gençlik yıllarımı geçirmiş olmamın, yani grubun üyesi olmamın, hem katılımcılara ulaşmamda hem de onların kendilerini korumaya almadan sorulara içtenlikle yanıt vermelerinde etkili olma ihtimali bulunmaktadır. Grubun parçası olarak cenaze ritüelleri noktasında kimin daha bilgili olduğunu ve sahip olduğu bilgileri paylaşabileceğini bilmek hem içerik hem de zaman yönetimi olarak araştırmaya yardımcı olmuştur. Konuya hâkim kişilerle doğrudan iletişim hâlinde olmak ve anlatılanları kendi deneyim sürecimden geçirebilmem alan notlarının güvenilirliğini artırmıştır.

Çalışmanın sistematik şekilde oluşturulması için ölü gömme ritüelleriyle ilgili sorular görüşmecilere zamansal bir çizgide yöneltilmeye çalışılmıştır. Ancak yarı-yapılandırılmış görüşmelerin doğası gereği içerikler her zaman kronolojik şekilde oluşmamıştır. Ayrıca görüşmenin hemen başında, görüşmenin içeriğinin geçmiş ve bugünün kıyaslaması olduğu belirtildiği için katılımcılar özellikle kendileri için “en çarpıcı” değişimi anlatmayı yeğlemişlerdir. Bu sebeple önceden vurgulandığı gibi,

4 K14'ün yaşı 31 olmasına rağmen cenazeler konusundaki bilgisi nedeni ile örnekleme dahil edilmiştir.

5 Adana Arap Alevileri kendi içinde inanç ve itikat birliği tesis etmiş bir topluluk değildir. Bazen hocalar ve topluluk arasında bazen de hocaların kendi aralarında ortaya çıkan tartışmalar mevcuttur. Bununla birlikte topluluk dışından “Arap Alevilerini” kötülemek isteyen kişiler geçmiştense bugüne “zinde” olmalarının, hocaların görüşme noktasında gösterdikleri tedirginliğin ve isteksizliğin sebebi olduğu düşünülmektedir.

çalışmada Arap Alevilerinin cenazelerine dair tüm detaylar değil, geçmiş ile bugün arasında ortaya çıkan temel farklılıklar merkeze alınmıştır. Dönüşümlerin bazıları maddi imkânlardaki değişmelerle ilgili iken bazıları da inancın gündelik hayata yansıyan noktalarıyla ilgilidir. Bunlar ayrı başlıklar altında belirtilmemişlerdir.

Hem alandan elde edilen notlar hem de görüşmecilerin anlattıkları bir araya geldiğinde on birinci görüşmeciden sonra verilerin doyum noktasına ulaştığı kanaatine varılmıştır. Ancak daha fazla detay elde etme amacıyla dört kişi ile daha görüşülmüştür. Görüşmeler sonucu elde edilen veriler ve literatür taramasıyla ortaya çıkan fişlemelerin oluşturduğu yüzlerce sayfalık dosyalar tematik analize tabi tutulmadan önce nitel veri analiz programı olan MAXQDA'ya aktarılmıştır. Tekrarlanarak okunan metinler 44 kod altında fişlenmiş ve şu temel başlıklar altında bir araya getirilmişler: Ölüm anı, kefen, ölümün duyurulması, ölünün yıkanması, hımlen (ölüm yemeği), ağıtlar ve şarkılar, 7'si, yas süreci, halk inançları. Her ne kadar bulgular bölümü bu başlıklara ayrılmış olsa da son alt başlık olan “diğer değişimler”de alt başlık altında bahsedilecek kadar yer kaplamayan ama -kıyafetlerdeki değişim gibi- görünür olan bazı farklılıklara değinilmiştir.

Son olarak “geçmiş” ya da “eskiden” kelimelerinin metinde kullanım şekillerinden bahsedilmesi gerekmektedir. Çalışmanın amacı yaşanan dönüşümlerin betimlenip analiz edilmesi olduğu için, metinde “geçmiş” ya da “eski dönem” ifadeleri için net bir tarih aralığı belirtilmemiştir. Bu sebeple bu kelimeler katılımcıların anlatımlarına sadık kalınarak kullanılmışlardır. Eğer daha önce cenazenin ana uygulamalarından bir ritüel ya da davranış kalıbı değişmiş ise bu çalışma için “eski”ye ya da “geçmiş”e dairdir. O nedenle katılımcıların anlatımından yola çıkılarak ifade edilebilir ki, geçmiş “50-60” sene öncesini kapsayacağı gibi zaman zaman 10-15 sene öncesini de içine alabilmektedir.

3. Sınırlılıklar

Arap Alevileri Türkiye’de yoğun şekilde Hatay, Adana ve Mersin şehirlerinde yaşamaktadırlar. Bu üç şehirde köy, mahalle, ilçe olarak toplu halde yaşadıkları yerler mevcuttur ve bu yerlerdeki cenaze ritüellerindeki dönüşümlerin aynı şekilde gerçekleştiğini ifade etmek mümkün değildir. Ölen kişinin yakınlarının eğitim durumu, sekülerlik dereceleri, ölüm konusuna bakış açıları, maddi imkânları, topluluk içindeki konumları, yaşadıkları yerin kent ya da kırsal olması ve benzeri dinamikler cenaze ritüellerinde farklılıkların ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. O nedenle bu çalışmanın bulgularının Arap Alevileriyle ilgili genelleme yapmaya uygun olmadığı ve çalışmanın Adana’nın merkezinde yer alan iki mahalleyi kapsadığı vurgulanmalıdır. Örneğin bazı bölgelerde (Karataş ilçesi, Akdeniz Mahallesi) cenaze sahiplerinin daha az yorulması için “Taziye Evi” uygulaması başlamıştır. Ancak alan araştırmasının yapıldığı Yamaçlı ve Haydaroğlu mahallelerinde “Taziye Evi” bulunmamaktadır. Keza bu yerleşim yerlerinin kent merkezine yakın olması, başka bölgelerde yardımlaşma derneklerinden beklenen hizmetlerin kentin olanakları

ile karşılanmasını sağlamış görünmektedir. Ayrıca kent merkezinde deneyimlenen dönüşümün boyutu ile geleneğin daha baskın şekilde günlük yaşama yön verdiği kırsal bölgelerde deneyimlenecek dönüşümün boyutunun benzer olmayacağı aşikârdır.

Tematik analizde araştırmacılardan kendi deneyimlerini ayraç içerisine almaları beklenmektedir. Ancak grubun üyesi olarak hem daha önce cenaze törenlerinde bulunmuş olmam hem de yaşanan dönüşümü kişisel olarak da tecrübe etmem kendi deneyimlerimi ayraç içerisine almam noktasında yeterli hassasiyeti gösteremediğim anların ortaya çıkma ihtimalini doğurmaktadır.

Çalışmanın bir diğer sınırlılığı ise araştırmacı olarak benim Arapçayı kısıtlı şekilde anlıyor olmamdır. Yaşı 50'nin üzerinde olan kimi katılımcılar yer yer sorulara Arapça yanıt vermek istemiş ancak benim Arapça anlama seviyemin kısıtlı olmasının farkına vardıklarında kendilerini daha az rahat hissettikleri Türkçeye yönelmişlerdir. Ayrıca Arapça okuma yapamıyor olmak literatür taramasının da eksik kalmasına yol açmıştır. Arap Alevileriyle ilgili Türkçe ve İngilizce kaynaklara ulaşabilirken, Suriye'nin Lazkiye şehri ve orada yaşayan Arap Alevileriyle ilgili yazılmış Arapça kaynaklar taranamamıştır. Adana Arap Alevilerinin bir kısmının 19. yüzyılda göç ettiği Lazkiye gibi yerleşim yerlerindeki cenaze ritüellerinin bilinmesi kıyaslama yapılabilmesine ve çalışmanın daha derinlikli olmasına yardımcı olabilirdi.

Belirtilmesi gereken sınırlılıklardan biri de Covid-19 salgınıyla ilgilidir. Alan çalışmalarının gerçekleştiği zaman dilimleri Covid-19 salgınının devam ettiği ve cenaze ritüellerini de etkilediği 2020-2021 yıllarını kapsamasına rağmen salgının cenaze ritüellerindeki “olası” etkisi bilerek ihmal edilmiştir. Bunun sebebi salgının günlük yaşama etkisinin salgın sonrasına taşınıp taşınmayacağına henüz belli olmamasıdır. Toplumsal değişimler üzerine yapılacak çalışmalarda çalışmaların güvenilirliği ve geçerliği için kısa zaman içinde tekrar eskiye ya da başka bir uygulamaya dönme ihtimali olan ani ve sert dönüşümlerdense zaman içinde “norm”laşarak oluşmuş dönüşümleri konu edinmek tercih edilmelidir.

Çalışma okunur ve değerlendirilirken bu sınırlılıklarının göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

4. Bulgular

İnancın merkezde olduğu Arap Alevisi cenazeleri, cenaze sahipleri için onların toplumsal konumunu gösterecek birçok farklı uygulamanın aynı anda planlanması sebebiyle düğüne benzer bir organizasyon olarak kabul edilir. Cenazenin duyurulması, ağıt yakılması, mezarın kazılması, mevtanın yıkanma ritüeli, ilk gün mezarlık dönüşü taziyeye gelenlere ikram edilecekler, Kur'an tilaveti düzenlenmesi, çay ikramı, sandalyeler, 1. veya 2. gün yapılan hımlen denilen büyük yemek organizasyonu, 3. günde yapılacak olan irmik helvası, 7'sinin hazırlıkları ve benzeri... O nedenle bir kişinin ölmesiyle aile üyeleri organizasyon için çalışmaya başlar:

Babam gece vefat etti, gece yarısından 4'e kadar ağladık. Ondan sonra "Bu organize meselesi ağlamayı keselim, ne yapacağımıza karar verelim." dedik. 4 kardeşтик. Ben organize işlerini sevdiğim için benden büyük abilerime görev verdim, sen bunu sen bunu yapacaksın diye (K1).

Cenaze olaylarında organize çok önemli, düğünden daha önemlidir. (K2).

4.1. Kefen

Arap Alevileri önceden kefeni kendileri dikerdi. Evdeki ya da komşudaki dikiş makineleriyle ölen kişinin ölçülerine uygun kefen hazırlanırdı. Genellikle bir ip yardımıyla ölçü alınır, patiska denilen pamuktan beyaz bez ve onun üstüne yeşil saten dikilirdi. Günümüzdeyse evlerin dolaplarında kefenlik kumaş bulunmamakta ve kefen hazırlama ya da dikme işlemi evlerde yapılmamaktadır. Her mahallede cenaze eşyaları satan birkaç esnafın ortaya çıkması ve cenaze kalkmadan önce hazır edilmek zorunda olunan eşyaların⁶ yine kefenle birlikte buralardan temin edilmesi ölüm olmadan önce ev içinde ölümü hatırlatacak eşyaların azalması anlamına gelmektedir. Ölümün sembolik taşıyıcısı olan kefenlerin evlerin dolaplarından çıkarılmış olması modern dönemle birlikte ölüm fikrinden uzaklaşmaya başlanmasının göstergelerinden biri olarak görülebilir.

4.2. Ölüm Anı

Eskiden kişi akşamüzeri öldüğünde cenaze evde bekletilirdi. Eğer yaz aylarında akşama doğru ya da akşam ölüm gerçekleşmiş mevtanın etrafına buzlar koyularak sabaha kadar başında beklenirdi. Katılımcılar evde ölünün bekletilmesini geçmişte morgların yaygın olmamasına bağlamaktadır. Ancak tarım toplumu olarak böyle bir kültüre kendilerinin sahip olmamaları da göz önünde bulundurulabilir. Günümüzde ise biri akşam öldüğünde hastanelerin morguna konulmaktadır: "Morg yoktu eskiden. Sabaha kadar buz... Diyelim yazın öldü, fabrikalardan buz alıp kırıp kırıp etrafına koyardık morg yerine. Eniştem öldü gündüz 3'te. [Bayram] Arefesi diye yetişemedi, kaldı sabaha kadar. Çocukları buz taşıdılar etrafına koydular sabaha kadar." (K3)

4.3. Ölümün Duyurulması

Karaoğlan'ın (2003, 42) belirttiği gibi, bir ölüm olayının duyurulmasının en tabii şekli cenaze sahiplerinin feryat ve figanlarıdır. Ölü evinde komşular toplanmaya başladıktan sonra ağızdan ağıza ölüm haberi hızlıca yayılır. Cenazenin duyurulması noktasında ise, öncelikle yakın aile üyelerine haber verilir ardından *ğizzem*⁷ denilen kişiden cenazeyi duyurması istenir. *Ğizzemler* cenazenin ne zaman kaldırılacağını genellikle bisiklet üzerinde sokak sokak gezerek haber verirler. Ancak kendi belirlediği sokaklara değil, cenaze sahibinin belirlediği sokaklara giderler.

6 Katılımcılar bu eşyaları çarşaf, havlu, baş havlusu ve sabun bezi olarak belirtmişlerdir.

7 Arapça bir kelime olan *ğizzem*'in Türkçesi "tellal" demektir. Örnek (1977, 213) de eskiden kasaba ve köylerde haber için gönderilen tellallar olduğunu belirtmektedir.

Sabah 5-6 arası ğızzemin evine gittim. Durumu açıkladım. Dedi ki, “Nereden nereye kadar davet edeceğim?”. Dedim, “Falanca sokaktan filanca sokağa kadar.” (...) Bu biraz da Türk-Sünnilerde cenaze olduğunda, camide sela verilmesi gibi bir şey. (K1)

Cenazenin birinde akrabamızın biri kızarak dedi ki, “Yazıklar olsun size! Niye bizim sokağa gelmedi ğızzem? Biz akraba değil miyiz?” (K2)

Günümüze gelindiğinde cenazenin duyurulması noktasında ğızzemlerin görevinin sembolleşmiş olduğu ifade edilebilir. Zira hem cenazeye katılacak kişiler artık sadece birkaç sokakta kümelenmiş şekilde yaşamıyorlar hem de ğızzemlerin bisikletleriyle Adana şehrinin -mesafesi 15-20 kilometreyi bulan- farklı bölgelerine gitme ve haber verme durumları yok. Ayrıca kentleşme, üniversitelileşme ve mobilizasyon sebebiyle (Ertit, 2014) neredeyse her ailenin cenazesine şehir dışından ve hatta ülke dışından gelecekler olduğu için ğızzemin görevini günümüzde akıllı telefonların ve sosyal medya uygulamalarının (Ertit, 2013) devraldığı ifade edilebilir. Bireyler, aile üyelerine cep telefonları ile ulaşırken yakın ve uzak akrabalar da bir sosyal medya paylaşımı ile bilgilendirilmektedirler. Ancak bu süreç ğızzemlerin artık cenazeyi duyurmadığı anlamına gelmemektedir. Her ne kadar haber vermeleri gereken sokaklara henüz varmadan yeni iletişim araçlarıyla cemaat cenazeden haber edilmiş olsa da yarı-sembolik görevlerini icra etmek için hâlen bisiklet üzerindeki ğızzemlerle karşılaşmaktadır.

4.4. Yıkama

Geçmişte Arap Alevilerinde biri öldükten sonra evde kazanlarla su ısıtılır ve ölen kişi tahta divan üzerine yatırılarak insanların içerisinde yıkanır. Bunun için kefen, sabun, tas gibi malzemeler hazır edilirdi. Günümüzde ise yıkama işlemi mezarlıklarda bulunan gashanelerde olmaktadır. Ancak geçmişle günümüz arasındaki tek fark yıkama yerinin değişmesi değildir. Bununla birlikte yıkama sürecinde mevtanın yakınlarından beklenen bazı davranış kalıplarında da değişiklikler gözlenmektedir. Örneğin ölen kişi eğer koca ise abdesti bozulmasın diye yıkama işleminden sonra karısının ona dokunmaması veya onu görmemesi lazımdır. Hatay yöresi Arap Alevilerinde de benzer bir uygulama bulunmaktadır. “Gusül abdesti gerçekleştirildikten sonra ölüye, nikâhının düşeceği kişileri kesinlikle dokunduramazlar.” (Göde – Türkan, 2015, 76). Ancak bizim araştırmamızda yeni kuşakların bu inançtan eski kuşaklar kadar etkilenmedikleri not edilmiştir.

Geçtiğimiz günlerde Nagehan’ın eşi hastanede ölünce ona dediler ki, “Git şimdi morgda gör, elini öp, aksi takdirde yıkandıktan sonra göremezsin.” Ama Nagehan dinlemedi. “Ben bunu takmıyorum.” dedi ve yıkandıktan sonra girip kocasının elini öptü. Herkesten de destek geldi kendisine, kimse karşı çıkmadı. (K2)

[Eşim yıkanmadan önce] bana dediler ki geç elini öp, yıkandıktan sonra olmaz. Şimdi artık yıkandıktan sonra da geçiyorlar. Nuriye geçti, Ali’nin annesi Duygu da geçti. Şimdi yıkandıktan sonra da geçenler oluyor. Kimse dinlemiyor ne hocayı, büyüğü ne bir şeyi, saygı yok. (K3)

Pervin abla Yeşim'e "Girme." dedi. Yeşim dedi ki, "Ne bu yeni adetler çıkardınız, gireceğim işte." (K4)

Bununla birlikte cenaze sahiplerinin cenazenin yıkanma sürecinde gösterdikleri tepkilerde de bazı değişiklikler not edilmiştir. 29 yıllık cenaze yıkayıcısı olan, son 9 senedir de neredeyse tamamı Arap Alevilerinin mezarlarından oluşan bir mezarlıkta yıkayıcılık yapan K5, bireylerin kendi meşguliyetlerinden dolayı ölümlerinin yıkanmasına dahi tahammüllerinin kalmadığını belirtiyor:

Her şey erozyona uğruyor, her şey. (...) Şimdi gelip bana diyor ki, "Benim zamanım çok kıymetli, elinden geldiği kadar hızlı yıka cenazeyi." Otopside gelen cenazeyi ben nasıl hızlı yıkayayım. Aylarca hastanede kalan bir cenazeyi temizlemek kolay mı? Cenaze hızlı yıkanmaz. Cenaze neden yıkıyor? Yıkamadan gömebiliriz, ama [o zaman] cenaze namazı kılmayacaksın, ama üstünde Kur'an okumayacaksın! Üstünde Kur'an okunsun diye cenaze yıkıyor. (...) sabır yok artık.

Bununla birlikte ilk defa son on sene içinde karşılaştığı ve kendisini oldukça kızdıran bir başka tipolojiden bahsediyor: Yakınlarının yıkanma anını cep telefonlarıyla çekip teşhir eden insanlar.

Şimdi eskiden olmayan şey oluyor. (...) Cenaze yıkanırken, telefonla resmini çekiyor. Daha önce fotoğraf makinesi getirip çekecek hali yoktu, e şimdi elinde bu varken [masadaki cep telefonunu gösteriyor], cebinden çıkarıp çekiyor.

Cenazenin yıkanmasından sonra cenaze namazına durulmaktadır. Ancak geçmiş ile bugün arasında hem okunan dualarda hem de namazın kılınış şeklinde bir dönüşümden bahsedilmemiştir. Bununla birlikte sert bir dönüşümün mezar başında gerçekleştiği vurgulanmalıdır. Zira namazdan sonra erkekler tabutu yükleyip mezar yerine giderken kadınlar ilk gün mezar yerine gitmezlerdi. Ölen kişiyle ne kadar yakın olsalar da ölünün gömüldüğü ilk gün kadınların mezar başında bulunmamaları gerekirdi. Benzer bir davranış kalıbı Tıva Türkleri'nde (Türker – Gündoğdu, 2016, 151), Hatay yöresi Arap Alevilerinde (Göde – Türkan, 2015, 76) ve Hindularda (Kutlutürk, 2016, 183) da bulunmaktadır. Tıva Türkleri özelinde Türker ve Gündoğdu (2016, 151) şunu belirtmektedir:

Kadın, insanı dünyaya getiren bir varlık olduğu için, onun duygusal bakımdan böyle zor bir görevde yer alması doğru bulunmaz, bu yüzden de eskiden beri bu yasak söz konusudur. (...) Kadınlar ve çocuklar, sadece ölünün evden ayrılması sırasında ona eşlik ederler ve gömme işlemini yapacak erkeklerin ardından yollarının açık olması için dualar ederler.

Ancak son dönemlerde Arap Alevisi kadınların bu geleneğe eskisi kadar sahip çıkmadıkları, tabutla beraber mevtanın gömüleceği mezarlık yerine kadar gittikleri ve mevtaya gömülürken de orada buldukları not edilmiştir.⁸

⁸ Nüfusunun çoğunluğunu Arap Alevilerinin oluşturduğu Adana'nın Karataş ilçesinde belli bir süre yaşayan K14 ise, Karataş'taki Arap Alevileri arasında böyle bir kültürün olmadığını, kadınların geçmişten bu yana cenazenin ilk günü mezarlığa gittiklerini belirtmiştir.

Kimse takmıyor artık. (...) [Kadınlar olarak] yıkama yerinde beklerdik hepimiz. Son birkaç yıldır bu değişti. Herkes cenazenin arkasında gidiyor, gömülürken de kadınlar orada. Takmıyorlar artık. Hele genç ise, hele acısı büyükse kimseyi takmıyorlar. (K3)

4.5. Hımlen (Ölüm Yemeği)

Geçmişte kişi gömüldükten sonra cenaze evine dönülür ve ismi *hımlen* olan büyük bir yemek organizasyonu yapılırdı. Katılımcılar Arapça bir kelime olan *hımlen*in Türkçesinin “yüklenmiş” şeklinde çevrilebileceğini belirttiler. Eskiden cenaze evde yıkandıktan sonra, erkekler cenazeyi omuzlarına alır ve gömüleceği yere kadar omuzlarında taşırlardı (yüklerlerdi). Bunu yapan o erkekler yani mevtayı evden alıp mezara kadar yükleyenlere aynı gün içinde (bazen ertesi gün) namazlı⁹ yemek yapma organizasyonunun ismi *hımlendir*. Mezara gidildikten sonra *hımlen* organizasyonu ile ilgilenen kişiler cenaze evinde kalırdı. Koyun kesilir ve namaz düzenlenirdi.

Teknoloji eskiden yoktu. Taşırlardı sırtlarında 3-5 kilometre. Geri geldiklerinde o insanları ne yapacaksın dışardan gelmiş, aç mı bırakacaksın. Orda bir koyun kesilir. Yemek yapılır. Pilavdı hoşafı bir şeyler yapılır ve baş kesildi diye, hayır duasını okutulur, yemek yerlerdi bu şekilde, buna *hımlen* denirdi. (K6)

Hımlen eski hocalarımızın anlattığına göre 7. gün namazından daha değerliymiş. (K5)

Katılımcıların ifadelerinden *hımlen*in şu şekilde bir dönüşüm izlediği anlaşılmaktadır: Öncelikle maddi durumu iyi olmayanlar ardından da maddi durumu iyi olanlar yapmayı bırakıyor. Süreç içerisinde artık yeni kuşakların ismini dahi duymadığı eskide kalmış bir geleneğe dönüşüyor. Örneğin yaşı 45’i geçmeyen on sekiz Arap Alevisi gencin yer aldığı bir Whatsapp haberleşme grubunda *hımlene* dair yapılmak istenen fikir alışverişinde gruptakiler *hımlen* kelimesi ile ilk defa tanıştıklarını belirtmişlerdir.

Ancak vurgulanmalıdır ki *hımlen* tamamen kalkmış durumda değildir. Bazı maddi durumu iyi ailelerin nadir de olsa *hımlen* yaptıkları not edilmiştir. Ancak K3’ün şu ifadeleri yapılan *hımlen*in boyut olarak eski *hımlen*lerden farklı olduğunu ortaya koymaktadır:

Bir de nasıl yapıyor, eskisi gibi değil. Yapan yapsa da koyun keseyim, kazanlarla yapayım, sofraya kurayım yok. Namaza girenlere 10-15 kişi. Eskiden ise kaç kişi yüklemiş ise hepsi gelip namaza girerdi.

Peki *hımlen* neden artık yapılmamaktadır? Katılımcıların hepsi ağız birliği etmişçesine *hımlen*in kalkmasının ardında maddi külfet olduğunu belirtmiştir. Bu iddia söz konusu cenaze ritüeli olduğunda çok güçlü görünmemektedir. Zira hem Arap Alevilerinin maddi durumları geçmişe kıyasla daha iyi durumda hem de *hımlen* yapma

⁹ Arap Alevilerinde namaz sadece erkekler tarafından ve toplu şekilde kılınır. Genellikle kendilerine özgü önemli günlerde ve bayramlarda yerine getirilen bu ibadette Kitâbu’l Mecmu’u (Turan, 1996) içinde yer alan dualar okunur. Namazlarda gizlilik esas alınır.

noktasında zorlanmayacak birçok aile dahi böyle bir geleneği devam ettirmemektedir. Bu dönüşümün ardında yatan sebebin maddi olanaklardan çok, *hımlenin* var olma sebebinin ortadan kalkmış olmasında aranması daha isabetli görünmektedir. *Hımlen*, arabaların olmadığı bir dönemde cenazenin evden alınmasından gömülmesine kadar geçen sürede yardımcı olan kişilere “teşekkür” etme mahiyetinde yapılan bir uygulama iken, günümüzde tabut mezar yerine kadar hiç kimsenin omzuna dokunmadan gidebilmektedir. Hastaneden cenaze arabasına, cenaze arabasından yıkanmaya, yıkandıktan sonra yine araba içinde gömüleceği yere ve kazma-kürekle değil, kepçe ile açılan mezar yerine yerleştirilmesine... Birinci günün yorgunluğunun ve zahmetinin geçmişle kıyaslandığında azaldığı görülmektedir. *Hımlen* Arapça “yüklenmiş” demektir, artık “yükleyenlerin” kalmadığı bir süreçte *hımlen* de fonksiyonel görünmemektedir.

4.6. Ağıtlar ve Şarkılar

Bireylerin yakınlarının ölümü sebebiyle hissettikleri “üzüntü, telaş, korku ve heyecan anındaki feryatlarını, isyanlarını, talihsizliklerini, şikâyetlerini düzenli-düzensiz söz ve ezgilerle ifade eden türkülere Batı Türkçesi’nde genellikle ‘ağıt’ adı verilmektedir” (Ölmez, 2008, 63). Ölünün ardından ağlama, feryat etme, saçlarını ve kulaklarını kesme, parçalanma Türk kavimlerinde ortak bir ögedir (Ünal, 2008, 111). Dede Korkut hikâyelerinin matem tasvirlerinde de yüz yırtmak, saç yolup ağlamak ve bağıra çağıra ağıt yakmak bulunmaktadır (İnan’dan aktaran Ölmez, 2008, 56). Eski Türk kavimlerinde izi takip edilebilen bu “ağlama, feryat etme, parçala(n) ma” davranışlarının Arap Alevilerinde de olduğu belirtilmelidir. Arap Alevisi kadınlar ölümlerinin başında saçlarını yolarlar ve kıyafetlerini parçalarlar. Genellikle bu “parçalanma” süreçlerine ağıtlar ve “acıklı” hikâyesi olan şarkılar eşlik eder. Bu ağıtlar ve şarkılar kişinin öldüğü andan 7’si bitene kadar işitilmektedir. Benim bulunduğum iki farklı cenazede Mazlum Çimen’in “Sen Benden Gittin Gideli” şarkısı ve Ruhi Su’nun seslendirdiği “Allı Turnam” türküsü ölünün yakınları tarafından ağlamalar eşliğinde seslendirilmişti. Bulduğum bir başka cenazenin 7’sinde ise sadece yakın aile üyelerinin mezar başında kaldığı sırada ölen kişinin kızı mezardaki toprağa yönelerek yine şarkılar söylemiş ve ailece mezar başında ağlanmıştır. Arap Alevilerinin cenazelerinde sıklıkla söylenen türkü/şarkılara şunlar örnek olarak verilmiştir: “Ben Bende Değilim Bugün”, “Karlı Dağlar Karanlığın Bastı mı?”, “Kötü Zaman Oy”, “Tükendi Nakti Ömrüm”, “Beş Nüfusa Bir Tek Ekmek”, “Bülbülü Tuttum da Güle Bağladım”. Ancak ifade edilmelidir ki şarkılar sadece mezar başında okunmazlar. Cenaze evine döndüğünde de özellikle 1. ve 2. günler şarkı söyleyen kişilerin sesi komşu evlerden duyulur:

Bizim komşunun eşi öldüğünde çocukları küçüktü ve çok fakirlerdi. Kadına öyle şarkılar söylediler ki, “5 nüfusa tek ekmek yetmiyor ki, yetsin.” gibi şarkı sözleri vardı. Kadın (...) kendine vura vura bayılıyor. Hem fakirlik var hem kocam ölmüş, yani muhakkak bayılana kadar ağlanırdı.(K2)

Geçen gün bir cenazemiz vardı. İçerde işimizi yapamadık sestem. Sami Kasap'tan girdiler, Hafız Burhan'dan çıktılar. (K6)

Sünni gelenekle kıyaslandığında bu noktada sert bir farklılıkla karşılaşılmaktadır. Sünnilerde cenaze kaldırma töreni esnasında yakınların aşırı tepki vermeleri veya yüksek sesle ağıt yakmaları hoş karşılanmamaktadır (Kutlutürk, 2016, 185). Ölümün Allah'ın takdiri olduğu ve sesli ağlamanın, isyan edercesine ağıt yakmanın ve uzun süre yas tutmanın Allah'ın takdirine saygısızlık olduğu inancı yaygındır (Çetin, 2008, 158). Arap Alevilerinde de son dönemde ağlama-ağıt yakma ve şarkı söyleme geleneği eski gücünde değildir. Hem şarkıların hem de ağıtların günümüzde azaldığına dair ortak bir görüş hâkimdir. Özellikle ölen kişiler yaşlı ise ve ölüm sıralı gerçekleşmişse ağıtların ve şarkıların azaldığı vurgulanmıştır.

Şu anda gençle yaşlının ölümünü ayırt edebiliyoruz. Eskiden öyle bir şey yoktu. Eskiden herkes için ağıtlar şarkılar bilmem neler. (K9)

Eskisi gibi ağıt yok, eskisi gibi şarkı söylemek yok. Çok istisna. Önceden kadın olsa anne olsa... Üstünü parçalamadan durmazdı. Bunlar [katılımcı üstündeki kıyafetleri gösteriyor] parçalanacak. (K3)

Ancak katılımcılar bu dönüşümü Sünni geleneğin benimsenmesinden ziyade sosyo-ekonomik koşulların değişmesi ile açıklamaktadır. “Eğitim”, “bilinçlenme” ve “gençlerin itirazları” gibi ifadeler katılımcılar tarafından sıklıkla dile getirilmiştir.

Gençlerin okuması, kültür, kimse okumuyordu, şimdi her evde bir üniversiteli var. (K3)

Ama şimdi bazı gençlerimiz bunu da kabul etmiyorlar. Bu bir cenaze, bir eğlence değil, isterse ağıt olsun, hiçbir şey söylenmeyecek. Onun için biz yaştaki insanları frenliyorsunuz. Gençler frenliyor. (K9)

Bu sebeplere ek olarak modern tıptaki gelişmelerden de bahsedilebilir. Zira katılımcıların yukarıdaki ifadelerinden anlaşıldığı üzere özellikle yaşlıların cenazelerinde bu tarz şarkı ve ağıtların azaldığı vurgulanmaktadır. Yani sıralı ya da doğal ölümle gerçekleşen cenazelerde bireyler ağıt yakmaya ya da şarkı söylemeye hem daha az istekliler hem de daha az teşvik edilmekteler. Modern tıbbın etkisi de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Geçmişe kıyasla sıralı olmayan ölümlerin sayısında sert bir düşüşün yaşanması, özellikle genç ve çocuk ölümlerinin azalması ve çalışma çağındaki erkeklerin (Arap Alevilerinde evin geçimini genellikle koca sağlamaktadır.) geçmişe kıyasla daha fazlasının emekliliklerine kadar yaşayabilmeleri dramatik ölümlerin azalmasına ya da ölümün dramatik tonunun seyrelmesine sebep olmuş görünmektedir. Böyle bir sürecin de ölünün arkasından yakılacak ağıtları ve söylenecek şarkıları azaltma ihtimali bulunmaktadır. Son olarak ağıt yakan kişilerin zamanla yaşlanmaları ve ölmeleri, ayrıca yeni kuşakların da cenazede şarkı söylemeye daha az meyilli olması bu sürecin bir başka sebebi olarak belirtilebilir. Eğer bu bir bayrak yarışına benzetilecek olsaydı, bayrağın (geleneğin) taşınması için gerekli

insan gücü tamamen bitmiş olmasa da sonraki kuşaklara aktarılmasına yetecek insan gücünün azalmış olduğu ifade edilmelidir.

4.7. Kutsal 7'den Önce 5'e Sonra 3'e ve En Sonunda 2'ye

Eski Türklerde ölenin dinsel törenle ve yemekle anıldığı belirli günlerden biri olan 7. gün, Arap Alevilerinin geleneğinde de bulunmaktadır. “Neden 7'sini yapıyorsunuz?” sorusuna genellikle “Bu bir gelenektir, yapmazsan olmaz.” (K2), “Hocalarımız öyle istiyor yüzyıllardır.” (K3) gibi yanıtlar verilmiştir. Bu sebeple bu çalışmanın katılımcıları açısından 7'nin teolojik olarak meşrulaştırılabildiğini ifade etmek güçtür. Mircea Eliade (2014, 266-67) ise eski Türklerde 7'sinin ölünün ruhunun göç etmesiyle ilgili olduğunu belirtmiştir:

[Ö]len kişi “yaşamaktan” vazgeçmek istemez, yakınlarının yanına dönmeye çalışır. (...) Yeni ölü (...) ailesini, arkadaşlarını (...) yanına almaya çalışır; aniden kesilen eski yaşantısını sürdürmek, yani yakınlarının arasında “yaşamak” ister. (...) Ölünün köyüne geri dönmemesi için alınan bütün önlemler bundan kaynaklanır. (...) Fakat bütün bu önlemler ölümlerin üç ya da yedi gün boyunca (Havra, s. 287) evlerinin etrafında dolaşmalarını engelleyemez. (...) Ölüler ancak ölümden üç, yedi ve kırk gün sonra verilen cenaze şöleninden sonra yeni yurtlarına doğru yola çıkarlar.

Benzer şekilde Zerdüştî inanışında da ruh 4. günün sabahına kadar dünyada kalır ve sonra ruhlar alemine doğru yol alır. Ruhun dünyada dolandığı sürelerde tanrılara adaklar sunulması ve dualar okunması “iblislerin ona zarar vermesini önlemek ve ahiretteki durumunu kolaylaştırmak” amacıyla yapılır (Akyar, 2018, 126-127). Günümüzde Türkmenistan'da da ölen kişi için 7'sinde (ayrıca 3., 40. ve 52. günlerde ve seneidevriyesinde) yemekler verilir ve dualar okunur (Çakır, 2014, 207).

Arap Alevileri için cenazenin 7'sinin neden yapıldığı halk arasında teolojik olarak bilinmiyorsa da 7'si tüm cenaze organizasyonu içinde en çok önem verilen gün ve tören durumundadır. Bir katılımcının belirttiği gibi cenaze sahipleri ilk günden başlayarak 7'sine hazırlanırlar. Cenazeye gelemeyen kişiler 7'sinde giderek görevlerini yapmış sayılırlar. 7'sinde düzenlenen namaz en kalabalık namazlardan biridir. 2-3 koyun kesilerek yalnızca dinî tören günlerinde pişirilen hırsı ya da kamhi denilen çorbalar veyahut da etli-nohutlu pirinç pilavı yapılır. Himlenle kıyaslandığında 7'sinin yapılmaması -en azından şimdilik- düşünülememektedir. 7'sine verilen önemden dolayı namaz kılınacak evdeki yastıklar, yorganlar, perdeler sökülüp yıkanır. Namaz yemeğini boşanan kişiler, regl döneminde olanlar ve o an üzerinde pantolon olanlar yapamamaktadır.

7'siyle ilgili olarak bahsedilmesi gereken ilk dönüşüm 7'sinin cenazenin 7. gününde yapılma sıklığının azalmış olmasıdır. Yaşlı kuşaktan katılımcıların “Böyle bir şeyin olma ihtimalini düşünemedik.” diyerek belirttikleri bu yapısal dönüşüm özellikle son 10-15 senedir norm hâline gelmiş durumdadır. Daha önce 7 gün süren ilk

yas süreci¹⁰ önce tartışmalar içinde 5'e ve ardından 3'e düşmüş durumdadır. Bu keskin dönüşümün tam olarak hangi tarihte ortaya çıktığı bilinmese de katılımcılara göre topluluk böyle bir dönüşüme hazırdı ve geçiş süreci oldukça hızlı şekilde gerçekleşti. Tepki duyan kimseler olsa da cenaze sahibinin cenazeye davet ettiği Şih/hoca bunu kabul etmiş ise başkalarının dediklerine aldırış edilmediği not edilmiştir.

“Böyle bir değişim neden gerçekleşmiş olabilir?” sorusuna birçok sebep sunulmuş olsa da bunlardan özellikle üç tanesi öne çıkmaktadır: “Almancı” diye ifade edilen gurbetçilerin geldikleri ülkelere geri dönme telaşları, 7 gün boyunca sabahtan akşama kadar süren başsağlığı ziyaretlerinin cenaze sahibi için maddi-manevi yıpratıcı olması, tarım sektörü yerine kent merkezli iş yerlerinde çalışmanın getirdiği zorluklar.

Almanlılar yüzünden (...) düşürdüler. [Sinirli şekilde] Yav burada hiç kimseniz akrabanız yok mu tamamlayacak? Neymiş, bir günde yapıp gidiyorlar! (K10)

Bundan 10-15 sene önce kadar bir arkadaşım ölmüştü. Ailesi Almanya'dan geldi 3'ünde bitirip ertesi gün gittiler. (K1)

Önceden 5'ten 4'ten 3'ten kimse yapmazdı. Çünkü dedelerden atalardan böyle kalmış. Şimdi 5'ten bitiriyorlar, 3'ten de bitiriyorlar. Dünkü cenazemiz 2'den bitti. Normalde tekten olur ya, dün bizim Kıbrıs'tan cenazemiz 2'den bitti. Niye? Herkes gidecek. Kıbrıs'tan gelen var, çocukları var. Geri dönecekler. (K3)

Gurbetçilerin tavırları vurgulanan ilk sebep olsa da sabahın erken saatlerinden başlayıp gece geç saatlere kadar devam eden “başsağlığı ziyaretleri”nin ve bu ziyaretlerde sergilenen bazı tavırların 7'sinin daha erkene çekilmesinde rol oynadığı sıklıkla vurgulanmıştır.

7 gün boyunca o cenazenin sahibi (...) gece gündüz oturacak o masanın başında. Ağlamazsa nafiye, ağlarsa bir hal oluyorsun. Hasta mısın kimse ilgilenmiyor. [Misafirlerin] çayı da olacak, meyve suyu da olacak. (K11)

Bir de beğenmiyor, çayı açık olsun diye emrediyor. Rahmetli Mustafa'da 11-12'ye kadar oturdu insanlar. E bu adamlar acısını mı yaşayacak sana hizmet mi edecek? (K5)

1. günden 7. güne kadar millet gider gelirdi. Cenaze sahibi bundan çok rahatsız olurdu. Bir de herkesin işi gücü var diye, aile efradının bu 7 yemeğini kimi 5'e çekti, kimi 3'e çekti. (K1)

Bu noktada Şihlerin/hocaların da rolünden bahsetmek gerekmektedir. Arap Alevileri inançlarıyla ilgili karar alacakları zaman genellikle bir hocaya danışırlar. Eğer o hoca “icazet” verirse yapmak istediklerini gerçekleştirirler. “Hocanın onayı” ya da “hocadan icazet almak” bazen edilen bir yeminin bozulması için gerekli olurken bazen de 7'sinin 5'ine ya da 3'üne çekilmesi örneğinde olduğu gibi yapmak istediklerini meşrulaştırmak için kullanılmaktadır. Arap Alevilerinin dinî uygulamalara dair yazılı kaynaklarının olmaması, inancın yaşanma biçiminin “hoca-merkezli” olmasına sebep

10 Bu çalışmada cenazenin ilk 7 günü “ilk yas süreci”, 7'si ile 40'ı arasındaki süreç ise “ikinci yas süreci” olarak tanımlanmıştır.

olmuştur. Ancak bu ifade edilenlerden her hocanın aynı bilgiye sahip olduğu ya da aynı kaideyi kabul ettiği anlaşılmalıdır. “Karşının kadısı” örneğinde olduğu gibi kesin olmayan ve değişebilen birçok kuralın olduğu, kadının (ya da Arap Alevisi hocaların) inisiyatif aldığı, birinin yapmayı reddettiğini bir başkasının yapabileceği bir sistem bulunmaktadır. Yani Arap Alevileri de genellikle kendi isteklerine onay verecek hocalara gitmektedirler. Örneğin 7’sini 5’inde ya da 3’ünde yapmayı kabul etmeyecek bir hocaya gitmektense, bunu kabul edecek hocalara gitmektedirler.

Hocalar kabul ettikten sonra zaten kimse karşı çıkamıyordu. (K4)

Gideyim hocaya söyleyeyim, eğer hoca olur derse yaparım. Gidip soruyorlardı. “*İvalla*¹¹ olur.” derlerdi, para alacak ya. (K3)

Hocaya gidip diyorlar: “Bizim çocuklar Almanya’ya geri gidecekler.” 5’inden yapmasının sebebi ondan. Tüm çocuklar dışarda. Çalışanlar dışarda. Dün 2 günde bitirdiler. Kıbrıs’a 4 aile gidecek. (K2)

7’sinin daha erken bir güne çekilmesini destekleyenler kadar bu uygulamaya karşı olanlar da bulunmaktadır. Özellikle Arap Aleviliği kültürünü ve geleneklerini yaşatmak isteyen yaşı ileri kişiler bu dönüşüm karşısında sert denilebilecek bir tutumu sürdürmekte ve 7’sini yedinci günde yapmaya özen göstermektedirler. Ancak bu grubun tepkilerine rağmen ve hatta henüz 7’sinden 5’ine düşmesinin tartışmaları bitmeden 3’ünde yapmaların sayısı gün geçtikçe artmaktadır.

İş laçkaya döndü. Neden? Şimdi benim bir arkadaşım var, annesi öldü, başsağlığına gittim. Dedi “Biz yaptık.” Dedim “Nasıl yaptınız? Bugün 5’i!” “E yaptık.” dedi. “Kardeşlerimin görevi var, yaptık gitti.” dedi. Yav kardeşim kim dedi sana “*Sübûğ*¹² 5’inden yapılır.” “E.” dedi “Kardeşlerim gidecek.”. Gitsin, burada bir sürü adamın var. (...) Şimdi Hatay’da da başladı bu uyanıklar. Ben senin gelmeni istemiyorum, 3’ünden bitiriyorlar, 5’inden bitiriyorlar.(K5)

Mesela bir iş yeri çalıştırıyordur, ya da yurtdışındadır, bilmem nedir. E tamam da kardeşim, sen yoksan, ailen var, kardeşlerin var. Vekaleten birini bırak yapсын, sen bulunma. (K10)

[Eski hocalar] 3’üne 5’ine izin vermezlerdi. Şimdi Allah affetsin, ticarete bindi iş. 3-5 günde yapıyorlar. İzin verme! Sen izin veriyorsun. Hocanın suçu benim görüşüm. (K11)

Ancak ilk yas döneminin 7. günden 5’e ve 3’e düşmesi bu konudaki tek dönüşüm değildir. Bununla birlikte 7’sinde gerçekleşen törenlerin “haşmeti”nin de azaldığı ifade edilen değişimler arasındadır. Eskiden 7. gün namazına katılan kişi sayısı en az 100 kişi kadar olurken bu sayının günümüzde 15-20’ye düştüğü vurgulanmıştır. İfade edilmeli ki bu azalışın sadece 7’siyle ilgili olup olmadığı çok net ortaya konulamayabilir. Zira Arap Alevilerinin sene içinde gerçekleşen diğer namazlarına olan katılımlarda da sert bir düşüş gözlenmektedir.

11 Adana yöresinde kullanılan *ivalla* Türkçeye “he vallahi” ya da “vallahi” olarak çevreilebilir.

12 Arapça olan bu ifade 7’sinde yapılan tören için kullanılır.

4.8. Yas Süreci

Bireyler ölen kişiye duydukları saygı/sevgiden dolayı “yas” olarak adlandırılan, hüznün hâkim olduğu bir süreci deneyimlerler (Güneş, 2019, 89). “Yas, sevdiği bir kişiyi kaybeden insanın acısını, içinde yaşadığı topluluğa karşı davranışlarıyla, giydikleriyle belli etmesidir.” (Karakas, 2005, 73). Yas sürecinin bazı evrensel kodları olabileceği gibi farklı ülkelerde ve hatta aynı ülke içerisinde farklı topluluklarda yaşanan süreçler çeşitlilik gösterebilmektedir (Güneş, 2019). Bu süreç daha çok “kaçınma” süreci olarak deneyimlenir. Kültürden kültüre değişmekle beraber söz konusu Anadolu olduğunda yaşlı kişilerin genellikle renkli ve süslü kıyafetler giymedikleri, gezmeye çıkmadıkları, eğlenme amaçlı bir yerde bulunmamaya özen gösterdikleri, eğer erkeklerse sakallarını kesmedikleri, radyo/televizyon açmadıkları (Göde – Türkan, 2015, 84; Başçetinçelik’ten aktaran Kılıç, 2019, 185), kesinleştirilmiş nişan, düğün, kına, sünnet ve benzeri törenleri erteledikleri (Örnek, 1977, 223) farklı çalışmalarda not edilmiştir. Adana Arap Alevileri de Anadolu’da yer alan bir topluluk olarak benzer yas süreçlerini deneyimlemektedir. Ancak yas sürecinin diğer geleneklerin yaşadığı dönüşümden muaf olduğunu söylemek mümkün değildir.

Örneğin Arap Alevilerinde daha önce ilk yas süreci (ilk 7 gün) boyunca komşular, ikinci yas süreci (40. gün) boyunca ise cenaze sahipleri radyo ya da televizyon açmazlardı. Günümüzde ise bu konuda iki yapısal değişiklik gözlenmektedir. Birincisi, başsağlığı ziyaretinden sonra kendi evlerine dönen kişiler, ölen kişi komşuları dahi olsa televizyon açabilmektedir. Ayrıca bu dönüşümün, ilk yas süreci 7’den 5’e düşerken yaşanan tartışmalara benzer bir tartışma sürecini tetiklediği söylenemez. Aksine, hayatın akışı içinde genel kabul görerek oldukça sessiz şekilde gerçekleşmiştir. Ayrıca akıllı telefonlarla sosyal medyanın gündelik yaşamın parçası olması bir başka farklılaşmanın yaşanmasına sebep olmuştur. Önceleri komşu evlerde cenazenin 7’sine kadar açıl(a)mayan televizyon ve radyoların yerini, artık cenazeye başsağlığı dilemeye gelen kişilerin yan yana oturdukları kişilere sosyal medya hesaplarından izlettikleri görüntülerin aldığı ifade edilebilir.

Bir başka dönüşüm ise aynı sokakta hem cenazenin hem de düğünün denk geldiği zamanlarla ilgidir. Geçmişte sokakta bir cenaze olursa kına, nişan, düğün ertelenir ya da iptal edilirken, günümüzde bu süreçte esnemeler gerçekleşmiştir. Aynı sokağın sakinleri hem düğüne hem de cenazeye katılabilmektedir. Böyle bir dönüşümün sebebine dair üç sebep öne çıkmaktadır: (a) Düğün salonlarının ortaya çıkması, (b) düğün organizasyonlarının geçmişe kıyasla daha masraflı hale gelmesi ve (c) tarım merkezli ekonomik hayata kıyasla kent merkezli çalışma yaşamının esnekliğe daha az izin veren yapısı.

Geçmişte düğün salonlarının yaygın olmaması, yapılacak törenin evlenecek kişilerin evlerinin önünde ya da sokağın ortasında gerçekleşmesi ve bu törenlere davet edilenlerin zaten tarım sektöründe çalışan ve özellikle iş yerinden izin alma zorunlulukları olmayan kişiler olması törenin ertelenmesini kolaylaştırıyordu.

Günümüzde ise törenin cenaze evinin uzağındaki düğün salonlarında gerçekleşiyor olması ve düğün salonunun kirası başta olmak üzere hem düğün sahibinin hem de davetlilerin yaptığı masrafların düğünün ertelenmesi durumunda bireyleri maddi olarak zorlama ihtimali yeni bir sürecin deneyimlenmesini kolaylaştırmış görünmektedir: Böylece aynı sokakta artık cenazelerin olduğu zaman dilimlerinde -geçmişte karşılaşılmaması mümkün olmayan- düğünlerle de karşılaşılmaktadır.

Eskiden düğün salonları tutulmazdı, serbest evde olurdu. Bir çalgı çalmırdı, ertelenebilme ihtimali çoktu. Artık salon var, salona kapora vermişsin, [iptal halinde] belki [başka yerlerde] yer yoktur. Dışardan davet edilmiş insanlar, biletini almış kişiler... Eskiden salon yoktu, sen evine çalgıcı getireceksin düğün yapacaksın. E komşun ölmüş, ertelerim o çalgıcıyı. Sokakta olan düğünler genellikle ertelenirdi. Yani salonu zaten kimse kınamıyor, zaten başka yerde yapılıyor.(K8)

Melda bize geldi, kardeşim 3 günlüktü, yeni ölmüştü, geldi annemin yanına, “Çok üzgünüm biliyorsun.” dedi. Amcasının kızı annem. Akrabayız yani, her yönden. Daha gençti [ölen] kardeşim. Dedi ki anneme “Ne yapacağız, düğünü yapmamız lazım, nasıl erteleyeceğiz?” falan. Annem dedi ki “Hayırlı uğurlu olsun.” Dedi ki “Şu kadarcık bile zoruma gitmez, burada değil çünkü.” (K12)

Son olarak bahsedilmesi gereken dönüşüm erkeklerin yas sürecinde bıraktıkları sakalla ilgidir. Geçmişe kıyasla yas sürecini sakal bırakarak geçiren erkek sayısında “çalışma yaşamının yapısı”ndan dolayı azalma gözlenmiştir.

4.9. Ölümle İlgili Halk İnançları

Anadolu’da ölümün geleceğini haber veren bazı halk inançlarıyla ve bu inançlarla şekillenmiş ölümden kaçınma davranışlarıyla sıklıkla karşılaşılmaktadır (Güneş, 2019, 86-87). Arap Alevilerinde bu tarz inançlardan halk arasında yaygın olarak bilineni şudur: Pazartesi ölen kişi ya da vücudu belli bir zaman geçmesine rağmen hâlen yumuşak kalan kişi yanına başka birini almak ister. Bu inançların yansıması olarak ölen kişinin karnına ya da mezarlığın içine bıçak,¹³ makas ya da oklava koyulurdu. Ancak alan araştırması sırasında bu tarz inançlara daha çok yaşlı kesimin sahip olduğu ve yeni kuşakların bu tarz inançları pratiğe dökmedikleri not edilmiştir. Ayrıca mevtanın eve indirilmeden, hastaneden doğrudan mezarlığa götürülmesi bu tarz inançların pratik olarak da deneyimlenmesini azaltmıştır.

Geçmişte eğer biri pazartesi ölürse, bir de o ölü eğer yumuşak ölürse, hani ölüler sertleşir ya, eğer yumuşaksa, batıl inanç mı artık bilmiyorum, (...) bıçak koyarlardı. Niye? Çünkü ölü çok yumuşak, kesin arkasına birilerini çekecek. (K8)

[Pınar kocasını kaybetti.] Dedi ki “Ben buna inanmıyorum.” Dedi ki “Bu oklava bu bıçak nedir?” gibisinden. Daha yaşlılar “Koyalım.” dedi, “Ne olacak ki.” Yanımda oldu [bu tartışma]. “Yav nedir bunlar? Çok mu önemli bunlar? Böyle şeylere inanmıyorum.” dedi Yılmaz Erdemir’in kızı. (K2)

13 Kahramanmaraş Pazarcık bölgesinde ise ip yumak kullanılır (Karaoğlu, 2003, 38).

Zaten şimdi biri hastanede öldüyse, ambulansla geliyorsa, bazen indirilmiyor bile, o zaman yumuşak mı, sert mi, kimse onunla ilgilenmiyor. (K12)

4.10. Diğer Değişimler

Yukarıdaki sayfalarda kategoriler altında ifade edilen değişimler hem gözlemlerim hem de alan araştırmasında en çok öne çıkan konulardı. Ancak yukarıdaki değişimler kadar göz önünde olmasa da Arap Alevilerinin cenaze ritüellerinde eskiden yaşanan ancak gün geçtikçe toplumsal görünürlüğü azalan bazı uygulamalarla da karşılaşmaktadır.

Örneğin eskiden biri öldüğünde, cenaze sahibine manevi anlamda destek olunması için cenaze evinde yedi gün boyunca yatılı misafirler olurdu. Genellikle kadınlardan oluşan bu misafirlerle günümüzde daha az karşılaşmaktadır. Katılımcılar bu dönüşümün ardında iki temel sebep olduğunu belirtmişlerdir: (a) Yatılı kalan kişilerin yarattığı artı yorgunlukla cenaze sahiplerinin artık uğraşmak istememesi, ve (b) şehir içinde uzak diye tabir edilecek yerlere -eskiden olmayan- arabalar sayesinde gece geç vakit olsa da kısa zamanda ulaşılabilirliği olunması.

Bir de gece kalınırdı. Teyzeler halalar yatılı kalırdı. Cenaze evini teselli ediyorlar[dı]. Şu anda kalınmıyor. (K4)

Bizim zaten acımız var. Onlara yatak hazırla, kahvaltı hazırla, buna benzer şeyler, kaldırdılar bunu. Artık insanlar çok uğraşmak istemiyorlar.(K2)

Bir de şöyle bir şey var. Eskiden kimsenin arabası yoktu şimdi arabalar var.(K12)

Bir diğer değişim ise kadın kıyafetlerinde gözlenmektedir. Geçmişte cenazelere başı açık, makyajlı ve renkli kıyafetlerle gelinmezken günümüzde bu konularda esnemeler gerçekleşmiştir. Ayrıca geçmişte kocası ölen kadın belli bir süre başına “yağlık” denilen bir tülbent koyardı. Bu ömür boyu kalabileceği gibi genellikle kadının kendi belirlediği yas sürecinin sonunda çıkartılırdı. Son zamanlarda kadınların yağlıklarını başlarında tuttıkları zaman dilimlerinin azaldığı gözlenmektedir.

Eskiden öyleydi. 52’ye gelinceye kadar herkes başörtüsüyle gelirdi. Ama şu anda ne var, şimdi herkes bir gözlük takıp, hatta kuaförden çıkmış olarak da gelebiliyorlar. (K12)

Şimdiki kuşaklar saçlar, gözlükler... Sanki bankadan çıkmışlar.(K3)

Ölü sahipleri bile oğlum, 1. gün ya da 2. günde eşarplarını çıkarıyorlar. Ben kapattım mesela. 6 aya kadar kapattım. Sonra açtım başımı çünkü saçım dökülmeye başladı. Havasızlık. (K8)

Katılımcılar, “kısa zaman içinde başını açan kadınlar” hakkında komşuların geçmişte dedikodu yapıp onları ayıpladıklarını belirtirken bunun da değişmiş olduğunu söylemiştir. Günümüzde hem dedikodu yapan hem de bu dedikoduyu umursayarak tavrında değişikliğe giden kişilerin azaldığı vurgulanmıştır.

Ayıplayanlar da yaşlılar olduğu için kimse takmıyor artık. Ferdan'nın ablası var Nurgül, onun oğlu var, genç öldü. O gitti ne yaptı? 7 gün geçti boya sürdü başına. Sonra kız kardeşi dedi ki "Ayıp değil mi sana? Herkes senin arkandan konuştu. Nasıl gider şu boyayı başına koyarsın?" "Konuşsunlar." dedi. "Ben dayanamam ki boyasız. Benim acım içimde." Eskiden mümkün değil. Hele çocuğu genç ölsün.(K12)

İfade edilmeli ki, başörtüsü/yağlık/tülbent konusu daha çok yaşlı kuşakların dikkat ettiği, yeni kuşakların ise daha az önem verdiği bir olgu haline gelmiştir. Katılımcılara göre, başı aylarca ya da yıllarca kapamak aslında gerçek hüznün değil toplumsal baskının sonucuydu.

Büyüklerimiz ölünce, bu başörtüsünün bir üzüntü olmadığını, hüznün olmadığını, acı olmadığını anladık. Kalbimizde onun acısı. Bu başörtüsü mü benim acımı gösterecek insanlara? Daha bilinçlendi insanlar. Çocuklarımızın üniversite okumasından olsun, internet, sosyal medya, dışardan gelenler... (K2)

Sonuç

Tüm bu bulguların işaret ettiği şey, cenaze ritüellerinin toplumun bütünlüğünü sürdürmeye yaptığı katkının, yani işlevinin, Arap Alevileri özelinde azalmış olduğudur. Bu "işlev" azalmasına dair, "Neden bu dönüşüm(ler) gerçekleşti?" sorusu hem katılımcılara sıklıkla yöneltildi hem de alan araştırması sırasında katılımcıların bulunmadığı mekânlarda da tartışıldı. Görünür ve görünür olmayan sebepler katılımcıların ifadelerinden, alandaki tartışmalardan ve alınan notlardan sıklıkla metne yansdı. Ancak çalışmada örtük şekilde vurgulanan bir sebebin burada daha açık şekilde dile getirilmesi gerekmektedir. Çalışmanın sahip olduğu teorik yaklaşımla paralel olarak ifade edilebilir ki günümüzde "korunması" ya da "parçası olunması" gereken "yapı", geçmişteki "yapı"dan farklılık arz etmektedir. Yaşanan dönüşüm ve dönüşümle gelen gerilim de aslında bu iki farklı yapının parçası olan eski kuşakla yeni kuşak arasındaki yaşantı farklılıklarından kaynaklanıyor görünmektedir.

Bireyler daha önce homojen mahallelerde ve köylerde Arap Aleviliği kültüründe toplumsallaşır, iyiyi-kötüyü, doğruyu-yanlışı bu kültür içinde öğrenir ve toplumun parçası olabilmek için var olan geleneklere uygun davranış kalıplarını kabul eder ve gerçekleştirirdi. Bireylerin kendilerine verdiği değer, topluluğun onlara verdiği değer ile ya da topluluk tarafından ne kadar kabul gördükleri ile paralellik arz ederdi. Günümüzün bireyinin ise aldığı yüksek eğitim, yaşadığı heterojen ortam ve daha büyük bir yapının parçası olmak için sahip olduğu işlevler, varlığını anlamlandırmak için "eski" yapının parçası olmasına gerek olmadığını ona üstü açık ya da kapalı şekilde hissettirmektedir. Eski yapıda "saygınlık" göstergesi olan "şeyler", yeni yapının bozulmasına ve bireylerin sahip oldukları işlevleri yerine getirememelerine sebep olabilmektedir. Ancak günümüzde bireyin saygı görmesi ve kabullenilmesi için büyük yapının içinde kendisine düşen görevleri (işlevleri) yerine getirmesi gerektiğinden, "eski" yapının beklentileri de birey için daha önemsiz bir hâle gelmektedir.

Elbette ki 7'sini 5'inde yaptığı ya da cenazeye başı açık geldiği için mahalledeki gelenekselciler tarafından haklarında saygınlık zedeleyici eleştiri ya da dedikoduların yapılması bireylerin tercih edeceği şeyler değildir. Ama “büyük yapı” içinde saygın olmak, para kazanmak, evlenmek, çocuk büyütme ve benzeri süreçler, artık mahalle büyüklerinin “dedikoduları”ndan ya da “yeterince” Arap Alevisi olamamak endişesinden daha az etkileniyor görünmektedir. Aslında esas değişen Arap Aleviliğinin cenaze ritüelleri değil yeni yapının parçası olmak için yerine getirilmesi gereken işlevlerdir. Bu sebeptendir ki, topluluğun parçası olmanın en görünür hali olan cenaze ritüelleri bir katılımcının ifade ettiği gibi “daha az masraflı” ve “daha az külfetli” hale dönüşmüştür denilebilir.

Kaynaklar

- Akyar, Nevfel. *Zerdüştilikte Ahiret İnanıcı ve Cenaze Törenleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Braun, Virginia – Clarke, Victoria. “Psikolojide tematik analizin kullanımı”. çev. S. N. Şad – N. Özer – A. Atli. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7/2 (2019), 873-898.
- Burcu, Esra – Akalın, Emel. “Ölüm Olgusu Üzerine Sosyolojik Tartışmalar”. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (Hütad)* 8 (2008), 29-54.
- Civelek, Aynur. “Roma Cenaze Törenleri ve Gömme Gelenekleri”. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 124 (2007), 71-80.
- Çakır, Ramazan. “Türkmen Cenaze Törenlerindeki Ritüeller ve Söylenen Alkışlar: (Türkmenistan Örneği)”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 0/70 (2014), 205-228.
- Çetin, Çulpan Zaripova. “Tatar Türklerinde Cenaze Merasimleri”. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17/1 (2008), 155-168.
- Eliade, Mircea. *Şamanizm*. çev. İsmet Birkan. Ankara: İmge Yayınevi, 2014.
- Ertit, Volkan. “Sekülerleşme Teorisinde Bilim ve Din Arasındaki İlişkiye Farklı Bir Yaklaşım”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14/2 (2013), 115-130.
- . “Sekülerleşmenin Hızlandırıcısı Olarak Kentleşme”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41 (2014), 247-253.
- Göde, Halil Atay – Türkan, Hüseyin Kürşat. “Karaağaç Arap (Nusayrı) Alevilerinde Ölüm İnançları ve Ritüelleri Üzerine Bir İnceleme”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 0/73 (2015), 67-87.
- Güleç, Hamdi – Türker, Engin. “Çan Yöresi Halkbilimi Ürünlerinden Doğum ve Ölüm Ritüelleri Üzerine”. *Turkish Studies* 7/2 (2012), 1333-1351.

- Güneş, Hüseyin Nihat. “İnanç Sistemi Temelinde Gagauzlar’da Ölüm ve Cenaze”. *Electronic Turkish Studies*, 14/5 (2019), 81-92.
- Karakaş, Ayhan. *Feke Halk Kültürü Araştırması*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, 2005.
- Karaoğlan, Hamza. “Pazarcık Yöresi Alevileri’nde Ölüm ve Ölümle İlgili Uygulamalar”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2003), 37-52.
- Keser, İnan. *Kent, Cemaat, Etnisite. Adana ve Adana Nusayrileri Örneğinde Kamusalılık*. Ankara: Ütopya, 2008.
- . *Nusayri Alevilik*. Adana: Karahan Kitapevi, 2013.
- Kılıç, Mustafa. *Adıyaman Ağuiçen Alevilerinde İnançlar Törenler ve Geçiş Dönemleri Üzerine Bir İnceleme*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kutlutürk, Cemil. “Hinduizm’de Cenaze Törenleri (Antyeşti Samskara)”. *Şarkiyat* 8/1 (2016), 177-196.
- Malinowski, Bronislaw. *Büyük, Bilim ve Din*. çev. Saadet Özkal. İstanbul: Kabalcı, , 1948-2020.
- Mandacı, Ebru. “Asurlular’da Cenaze Ritüelleri ve Ölü Gömme Gelenekleri”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 49 (2020), 65-80.
- Meriç, Cem. “Bayramiç Yöresi Tahtacı Türkmenlerinde Ölüm Etrafında Oluşan İnanış ve Ritüeller”. *Kültür Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2018), 70-80.
- Ölmez, Özlem. *Türk Folklorunda Ölüm Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Örnek, Sedat Veyis. *Türk Halk Bilimi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1977.
- Özbudun, Sibel vd. *Antropoloji: Kuramlar / Kuramcılar*. İstanbul: Dipnot Yayınları, 2014.
- Parıltı, Umut – Uhri, Ahmet. “Geçmişten Bugüne Ölüm Olgusuna ve Ritüellere Bilimsel Yaklaşım”. *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, 1/Özel Sayı (2018), 13-28.
- Procházka-Eisl, Gisela – Procházka, Stephan. *The plain of saints and prophets: the Nusayri-Alawi community of Cilicia (Southern Turkey) and its sacred places*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag, 2010
- Sağır, Adem. “Ölüm, Kültür ve Kimlik: Iğdır Ölü Bayramı İle Meksika Ölü Günü Örneği”. *Milli Folklor* 25/98 (2013), 125-137.

- . “Ölüm Sosyolojisi Bağlamında Yemek, Cenaze ve Ölümün Sofra Pratikleri Üzerine”. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 20/1 (2016), 271-298.
- . *Ölüm Sosyolojisi*. Ankara: Phoenix, 2017.
- Tozlu, Selahattin – Ürkmez, Naim. *Nusayriler*. İstanbul: Kitapevi, 2017.
- Turan, Ahmet. “Kitâbu’l-Mecmu‘u’nun Tercümesi.” *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1996), 5-18.
- Türk, Hüseyin. *Anadolu’nun Gizli İnanıcı Nusayrilik*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2013.
- Türker, Ferah – Gündoğdu, Vildan Koçoğlu. “Tıva Türklerinde Geçiş Dönemi Ritüelleri: Doğum, Düğün, Ölüm”. *Türkbilig* 32 (2016), 141-154.
- Ünal, Fatih. “Kazak Türklerinde Defin Merasimi ve Aş Verme Geleneği”. *Bilig/Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 45 (2008), 103-130.
- Van Gennep, Arnold. *The rites of passage*. çev. M. B. Vizedom – G. L. Caffee Chicago: University of Chicago Press, 1909-1960.
- Yeşil, Yılmaz. “Türk Dünyası’nda geçiş dönemi ritüelleri üzerine tespitler”. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/9 (2014), 117-136.